

skupnosti. Tudi na tem področju je bilo dosti narejenega, mnogo vprašanj pa ostaja še vedno odprtih. To področje – naglašata avtorja – se mora še najbolj izogibati ozke samoreferenčne perspektive in se odpreti najširši paleti vedenj, izhajajočih iz preučevanja gorskega družbenega okolja. Upoštevati mora doneske gospodarske zgodovine, raziskav o sistemih dedovanja, zgodovinsko-antropološke analize in ne nazadnje historičnodemografskih izsledkov ter interpretacijskih modelov.

Na koncu se avtorja ustavljata še ob demografski problematiki v prvi polovici 19. stoletja, ko doseže medsebojna povezanost med demografskim sistemom, selitvenim pojavom in razvojem tradicionalne gorske agrarno-pašniško-gozdarske ekonomije svoj višek. To je tudi najmanj osvetljeno obdobje v italijanski demografski zgodovini in hkrati zelo pomembno, saj so v njem nastale predpostavke bodoče demografske tranzicije in industrializacije. Tudi glede tega obdobja se v zvezi z gorskimi skupnostmi postavlja cela vrsta nerešenih problemov in protislovij, ki jih bo treba razvozlati. Eden je na primer padanje smrtnosti, povezano s hipotetičnim izboljšanjem življenjskih standardov v nekaterih predelih Karnije, v času, ki mu zgodovinopisje sicer pripisuje splošno izredno poslabšanje življenjskih razmer najštevilčnejših družbenih slojev, ki so se kot še nikoli prej zatekli k izseljenski socialni varovalki.

Mnogim od nakazanih vprašanj so na osnovi posameznih primerov in z različnimi metodološkimi ter konceptualnimi pristopi posvečeni preostali prispevki v zborniku. Renzo Paolo Corritore piše o razlikah v demografskem razvoju v Varesottu in severnem delu milanskega teritorija od srede 18. do začetkov industrializacije v sedemdesetih letih 19. stoletja, pri čemer podrobneje sledi tudi razvoju demografske statistike od prvega uradnega splošnega štetja leta 1751 dalje. Giorgio Maggi analizira razmerja med prebivalstvom in gospodarskimi resursi v novoveški Valsassini s posebnimi poudarki na dinamiki demografskega razvoja in njenih naravnih ter socialnih faktorjih. Paola Guerresi, Fosca Martuzzi Veronesi in Davide Valenini obravnavajo poročna obnašanja v tridentinski dolini Rabbi v 400-letnem obdobju od srede 16. do srede 20. stoletja. Zanimiva je za nas razprava Dolores Catelan o prebivalstvu vzhodnih Alp v luči beneškega popisa iz leta 1766. Ta vir vsebuje tudi podatke za del našega primorskega prostora, ki je tisti čas spadal pod Beneško republiko. Raziskovalka pa je svojo pozornost omejila le na gorska območja in zajela v pretres le območja Karnije, Cadoreja ter Železne doline (Canal del Ferro). Elisabetta Navarra pa analizira razmerja med demografskim obnašanjem in družbeno-gospodarsko organizacijo nemških otokov Sappade in Saurisa v vzhodnih italijanskih Alpah v 18. in 19. stoletju. S problematiko demografske tranzicije se ukvarja Daniela Marino in sicer na primeru karnijskega naselja Treppo Carnico od

tridesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne, medtem ko se Paola Pizzetti, Enzo Lucchetti in Lamberto Soliani spoprijemajo s "krizo" hribovitega območja Parme od 16. do 20. stoletja. Zbornik zaključuje Lucilla Briganti s prispevkom o razvoju izseljenskega pojava v 19. in 20. stoletju na območju Luce v Toskani.

Aleksej Kalc

Carlo Marco Belfanti: MESTIERI E FORESTIERI.

Immigrazione ed economia urbana a Mantova fra Sei e Settecento. Milano, Franco Angeli, 1994, 130 str.

Zgodovina mest je že dolga desetletja v središču pozornosti mednarodne historiografije in predstavlja pravzaprav eno od velikih tematskih področij zgodovinskega preučevanja. V tem kontekstu predstavlja predindustrijsko mesto ali bolje mesto iz časa *starega družbenega reda* posebno poglavje. Zgodovinarji so skušali to mesto opredeljevati glede na demografske, institucionalne in družbene konotacije, z vidika gospodarskih dejavnosti, razmerij s podeželjem in vrste drugih posebnosti. Ena od značilnosti mest starega družbenega reda so bile tudi velike epidemije in narasla smrtnost, ki pa kljub zdesetkanem prebivalstvu niso nikoli do konca ogrozile mestnih struktur in najrazličnejših konotacij, saj je bilo v tem smislu mesto dokaj čvrst organizem. V relativno kratkem času je bilo sposobno preboleti udarce, obnoviti družbeno in gospodarsko tkivo, zapolniti strukturne vrzeli, zašiti raztrgano organizacijsko in institucionalno vezivo. Temu je pripomoglo priseljevanje novega prebivalstva, ki je bilo zaradi nespособnosti demografskega samoobnavljanja urbanih skupnosti strukturni dejavnik mestnega razvoja in samega preživetja. Vprašanje doseljevanja z demografskega, gospodarskega in pravnega vidika je tudi tema Belfantijeve študije o Mantovi, ki jo je v letih 1629-30 prizadela strahovita epidemija kuge. Raziskave se je avtor lotil z namenom, da bi spoznal mehanizme priseljenskega priliva in demografske obnove mesta, odprl pa se mu je širši pogled na priseljevanje in na priseljenske skupnosti kot poseben družbeni svet, ki mu zgodovina mest pogostokrat ne posveti zadostne pozornosti.

Možnost za tak kvalitetni skok so se skrivale v še ne izrabljenih in navidezno nezanimivih dokumentarnih virih. To so razne vrste serijskega gradiva, ki nudijo v medsebojni kombinaciji vpogled v razne življenjske faze priseljencev. Belfanti je tako izpostavil položaj in najrazličnejše značilnosti *tujcev*, od demografskih in gospodarskih, do socialnih struktur in pravnega položaja, odnosov z meščani, strategij vključevanja in prilagajanja mestnemu okolju. Glede na uporabnost in povednost, ki jo je nekoliko nepričakovano pokazala

omenjena dokumentacija, ni čudno, da ji je avtor namenil prav uvodno poglavje. Gre za pet dokumentacijskih vrst, ki se med seboj dopolnjujejo in predstavljajo nepogrešljivo podlago za preučevanje migracij v predstatističnem oziroma zgodnjem statističnem obdobju. To so *cerkvene poročne knjige*, ki so jih začeli redno uvajati po sklepih tridentinskega koncila in v katerih so navajali rojstni kraj novoporočencev, *izkazi/izjave o samskem stanu*, *bolnišnični registri*, *dekreti o sprejemu v skupnost meščanov* in *registri tujcev*. Viri so postavljeni v ospredje ne samo, da bi se podčrtal njihov analitični potencial, ampak tudi, ker je treba bralca seznaniti z mejami njihove povednosti, ki jih je treba pri uporabi tovrstnega indirektnega gradivu upoštevati in pravilno oceniti, da se izognemo napačnim interpretacijam.

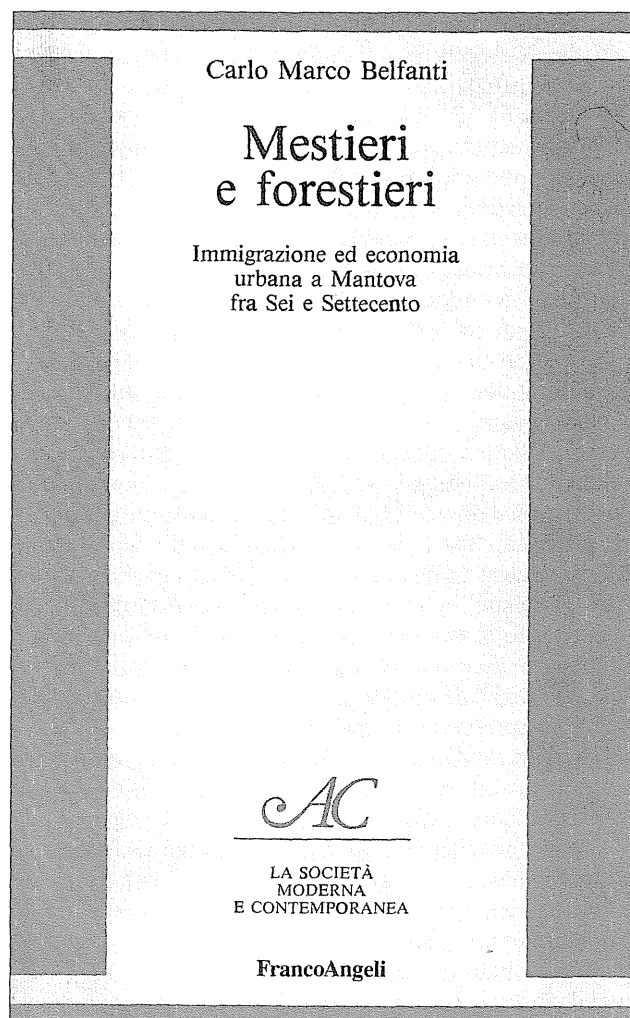
Samoumevno je, na primer, da je informacija o rojstnem (bolje rečeno krstnem) kraju ženina ali neveste indirektni kazalec priseljevanja; poleg tega poročne knjige ne povejo ničesar o priseljencih, ki niso sklenili zakona v kraju priselitve, o tistih, ki so ostali samski, o času priselitve in tudi ne o priselitvi družinskih agregatov. Navada poročanja v nevestini župniji lahko deformira podatkovno osnovo in interpretacijo priseljskega gibanja, čeprav je mogoče s križnimi preverjanji napako omejiti. Poročni registri so torej delni, a konec koncev zelo zanesljiv vir za ocenjevanje splošne dinamike priseljevanja in geografskega izvora selitvenih tokov, zelo koristni pa so še za ugotavljanje endogamije in nekaterih drugih parametrov. Izjave o samskem stanu pred škofijskim notarjem so dragocene zaradi dodatnih osebnih informacij, ki jih ne najdemo v poročnih registrih, tako o novoporočencih kot o poročnih pričah. S tem širijo podatkovno osnovo priseljencev, zajemajo mnogo tistih, ki niso zapisani v poročnih knjigah. Za bolnišnične registre, ki dodatno izpopolnijo sliko tuje prisotnosti, je treba vedeti, da se vse do konca 18. stoletja nanašajo predvsem na starejše prebivalstvo, ker so bile bolnišnice do takrat predvsem zatočišča za ostarele in dela nezmožne. Dekreti o sprejetju v mestno skupnost prinašajo zanimive podatke o poklicu oziroma gospodarski dejavnosti novih meščanov, odražajo pa proces integriranja v mestno družbo prek pridobitve meščanskega statusa, ne pa časa priselitve kot take, ki ga je vedno težko dognati. Popisi tujcev so v mantovanskem primeru pevezani še z evidentiranjem vojaško sposobnih moških, ki so ga opravljali le občasno, zaradi česar ima vir omejeno vrednost. Združitev vseh opisanih virov pa je avtorju nudilo dovolj široko in verodostojno podatkovno podlago za kvantitativne analize in prikaz priseljskih skupnosti v nekaterih ključnih momentih življenjskega ciklusa.

Skozi število tujih ženinov in nevest, ki odraža priseljsko dinamiko dolgega trajanja, se kažejo v mantovanskem primeru tri razvojne faze. V prvi (1630-1689) je priseljevanje konstantno naraščalo, kot reakcija

na demografsko vrzel, ki jo je povzročila kuga. V drugi fazi (1690-1749) je bila dinamika nihajoča, v tretji (1750-1780) pa stabilna. Upad priseljevanja v devetdesetih letih 17. stol. je povezan s pomanjkanjem in povečano smrtnostjo, ki je ublažila tudi težnjo po mobilnosti, medtem ko so nihanja v naslednjih desetletjih posledica vojnih dogodkov in negativnih gospodarskih konjunktur na podeželju. Razlaga dinamike po podrobnejših izsekih in po spolu je dokaj težavna, z analizo ekso- in endogamskih zvez pa je avtor vseeno prišel do nekaterih zaključkov. Prvič ugotavlja, da odgovor na udarec kuge ni prišel takoj, temveč se je začel kazati šele deset let po epidemiji, kar pripisuje tudi morebitnemu zaprtju mesta vase, predvsem pa pomanjkanju demografskega viška na podeželju, ki sta ga ravno tako prizadela epidemija in vojaško pustošenje. Narasli smrtnosti pripisuje tudi upadanje priseljskega gibanja v osemdesetih letih 17. in v tridesetih letih 18. stoletja. Druga ugotovitev je večji dotok moškega prebivalstva, s tem da se razlika med spoloma s časom tanjša, kar je značilno tudi za druge primere doseljevanja v mesta. Znano pa je tudi, da imata moško in žensko preselejevanje različne časovne značilnosti, ki so povezane s poklici, spolnimi družbenimi vlogami in selitveno starostjo in razdaljami. Tretja ugotovitev potrjuje pomen zunanjšega dotoka prebivalstva pri dopolnjevanju in rekonstrukciji mestnega socialno-demografskega tkiva.

Moški priseljenci so prihajali iz širšega geografskega območja (večinoma izven mantovanske kneževine) kot priseljene ženske, za katere je v novoveškem obdobju sploh značilna migracija na krajšo razdaljo. S časom pa se je pri obeh spolih večalo število priseljencev iz območij znotraj mantovanske vojvodine. Ta dinamika je povezana z demografskim osiromašenjem mantovanskega ozemlja po kugi in vojaških pohodih, zaradi česar so oblasti na podeželju mnogokje prepovedale zapuščati zemljo, kasneje pa so zaradi epidemij drugod okrog mantovanskega ozemlja vzpostavili sanitarni kordon, ki je omejil zunanji priliv in pospešil notranjega. Sicer so bili to le nekateri izmed mnogih dejavnikov, ki jih na podlagi razpoložljivih virov avtor ni mogel podrobneje analizirati. V celotnem obravnavanem obdobju je največ priseljencev prišlo iz spodnjega padskega območja (skoraj 42%), na drugem mestu pa je bilo beneško ozemlje (21,7%) in na tretjem lombardsko (skoraj 16%). Preostalo priseljevanje je prihajalo iz tridentinskega območja, ligursko-piemontskega, v manjši meri iz preostale Italije in nekoliko več iz drugih evropskih držav. Časovna dinamika priliva po posameznih območjih je bila dokaj raznolika in povezana z raznimi socialno-ekonomskimi, političnimi in drugimi dejavniki. Poudariti gre, da se v obravnavanem obdobju Mantova spremeni iz prestolnice v regionalno središče, kar dodatno zmanjša geografski obseg bazena priseljevanja.

Po krizah zaradi velike smrtnosti in vojnah so mantovanske oblasti skušale pospeševati priseljevanje z do-

ločenimi privilegiji, ki so kot prve privabili ljudi z neporavnanimi gospodarskimi in sodnimi "računi". Mesto pa je potrebovalo predvsem delovne sile, da je lahko nadomestilo izgubljene proizvodilne moči in zopet zaglavo gospodarske dejavnosti. Padec števila prebivalstva po kugi od 30.000 na 8.000 je pomenil tudi višanje cene dela, tako da jo je bila oblast prisiljena politično omejiti. Med priseljenci so bili najbolj razširjeni nosači (10,8%) in posli raznih vrst (skupno 15%), med poklici pa je bilo največ čevljarjev (4%) in obrtnikov terciarnega sektorja. Z desetletji je naraščalo število zidarjev, v povezavi z javnimi gradbenimi programi, ki jih je z letom 1707 uvedla habsburška administracija. Pri priseljencih so vsekakor prevladovali nekvalificirani poklici. Vendar je opaziti, da so si v mestu mnogi kmalu opomogli in se dvignili na socialni lestvici. Doseljevanje in poklic sta bila tesno povezana in med seboj odvisna, tako da sta skupaj s sorodstvenimi in drugimi vezmi tvorila kompleksno mrežo, iz katere so se razvijale takšne in drugačne življenjske poti, poklicne kariere in družinske strukture.

Za priseljske tokove iz hribovitih območij je bila

značilna večja poklicna specializacija, ne pa nujno tudi kvalificiranost. Tako so priseljenci iz Trentina bili najpogostejše nosači, med ostalimi poklici pa je bilo največ mesarjev. Kot v drugih mestih, so nosači tudi v Mantovi tvorili dokaj strnjeno kategorijo, ki je bila tudi pogojena z geografskim izvorom. Tridentinske priseljenke so bile zaposlene predvsem kot dekline in perice. Prva ženska dejavnost je bila povezana večinoma s samskim stanom, drugo pa so opravljale tudi že poročene ženske. Doseljevanje ni bilo enkratno in dokončno, ampak se je rado ponavljalo in šele s časom preraščalo v ustalitev v mestu. Več kot 90% priseljencev je prvič prišlo živeti v Mantovo pred 30. letom starosti, 70% pred 20. in skoraj 20% pred 10. letom starosti, nekateri z družinami, drugi posamezno, a vedno medsebojno organizacijsko povezani. Med Tridentinci je bilo razširjeno tudi sezonsko doseljevanje, tako moških kot žensk, da so si v zimskih mesecih zaslužili nekaj denarja in se nato sponiladi vračali k agrarnim opravilom v domače vasi.

Priseljencev iz Piemonta je bilo manj, kazali pa so enako značilne specifike. Med njihovimi poklici je prevladoval čevljarški, ob katerem je bila, tako kot pri Tridentincih, še pahljača drugih, številčno manj zastopanih poklicev. Pri vseh je šlo za tipično "hribovske" poklice tako rekoč brez delavnice, ki so jih priseljenci največkrat opravljali na cesti. Na drugem mestu po številu so bili popravilalci kuhinjske posode in sodarji. Ti priseljenci so imeli navadno družino v izvornem kraju in so se v mestu mudili sezonsko, vsekakor pa večji del leta, ker je migracija predstavljala strukturni dejavnik njihove družinske ekonomije. Za razliko od Tridentincev so bili priseljenci iz Piemonta starejši in so tudi nekoliko kasneje odhajali na pot migracije. To je povezano z njihovim poklicem, ki se ga je bilo treba priučiti, medtem ko se je lahko vključevanje v tržišče težaškega dela začelo prej. Izučitev v poklicu in sama specializacija teh migracijskih tokov predpostavljata tesne družinske oziroma sorodstvene vezi, ki so utrjevale celotno priseljsko skupnost.

Iz Lombardije so se priseljevali zlasti zidarji in kovači. Tudi pri teh je šlo samo za moške, pogostoma v sorodu med sabo, ki so prihajali v skupinah in se po končani sezoni vračali domov k družinam, v glavnem v Milan in Lugano. Skupini sta se razlikovali po trajanju sezone: zidarji so prihajali marca in odhajali decembra, za kovače pa je sezona trajala samo v poletnih mesecih. Cela vrsta drugih poklicev ni bila vezana na določena izvorna območja, priseljenci pa so vseeno imeli skupno to, da so prihajali po skupinah in da so bili med seboj sorodstveno ali kako drugače povezani. Vsi omenjeni poklici pa imajo skupno to, da so bili vezani na urejene in ustaljene oblike prostorske gibljivosti, ki so značilne za hribovita območja. Vsaka skupina oziroma selitveni tok je imel točno prepoznavne strukturne in organizacijske značilnosti, ne samo kar zadeva delo in poklic, temveč tudi način življenja in njegove faze (uvajanja v

poklic, poroke, starost izseljencev itd.). Poklici so se notranje delili po specializacijah, kar je omogočalo priseljencem, da si niso bili v čelni konkurenci oziroma v konkurenci z ustaljenimi obrtniki. Različni so bili tudi odnosi s stalnim mestnim prebivalstvom, saj so se priseljenci z daljšo sezonsko prisotnostjo po svoje integrirali v mestno tkivo, postali njegov sestavni del, kljub vsakoletni krajši odsotnosti. Drugače je bilo s tistimi, ki so se pojavljali za krajši čas. Ti so ostajali najbolj na obrobju in so bili socialno najmanj cenjeni, če že niso vzbujali nestrpnega odnosa, ali vsaj nezaupanja, ki so ga bili deležni v času starega družbenega reda vsi prostorsko mobilni sloji.

Poseben problem so bili odnosi med sezonsko delovno silo in stalnimi, cehovsko organiziranimi poklici. Mantovski nosači so zaprosili za zaščito pred tujimi sezonskimi nosači in se organizirali v kompaktno delovno skupnost, da bi se zoperstavila konkurenci še boljše organiziranih in med seboj povezanih tridentinskih nosačev. Do konfliktnosti je prihajalo tudi med zidarji. Od tod tudi določba z začetka 18. stoletja, po kateri je moral vsak priseljeni zidar v osmih dneh pristopiti k cehu in plačati predvideno članarino. Obnavljanje določbe v naslednjih desetletjih dokazuje njeno stalno kršenje in prisotnost zidarjev, ki so prihajali delat samo v najugodnejših mesecih leta, nakar so se z zaslužkom vračali domov. Na ta način so se tudi izogibali plačevanju davščin, ki so tako bremenile samo mestne zidarje. Kljub prizadevanjem za zagotavljanje svojih "pravic" je bil zidarski ceh nemočen pred tem pojavom, ki mu je botrovala sama habsburška politika javnih gradenj. Potreba po številni gradbeni delovni sili, ki ji ceh ni mogel zadostiti, je opravičevala doseljevanje sezonskih zidarjev in pomočnikov. Ti niso pristajali na včlanjevanje v cehe in še manj na plačevanje vstopnih davščin, sklicujoč se na izredne razmere, povezane z načrti javnih (predvsem vojaških) gradenj. Priseljenci (in državni gradbeni načrti) so tako razmajali cehovsko organizacijo, da je bila kljub novemu, izredno strogemu redu, uvedenemu leta 1755, popolnoma brez moči.

V primeru čevljarjev je nasprotje med mestnimi obrtniki in priseljenci sovpadala z delitvijo med tistimi, ki so proizvajali obutev iz novega usnja, in drugimi (ne samo priseljenci), ki so obuvala le krpali oziroma predelovali rabljena. Prvi so bili dolžni stopiti v ceh, se ustaliti v mestu in odpreti delavnico, drugi pa so morali ravnati tako po zakonu imeti delavnico, stanovati v mestu z družino in pridobiti status mestnega prebivalca. Zato so priseljeni čevljarji skušali na razne načine dokazati, da izpolnjujejo te pogoje: odpirali so zasilne delavnice, se javljali na magistrat s pričami, ki so zagotavljale njihovo dolgoletno prisotnost v mestu, kot pogoj za pridobitev statusa mestnega prebivalca, in uporabljali še mnoge druge načine. V resnici se je pri vseh izkazovalo, da so prihajali v mesto le sezonsko, da so opravljali poklic na cesti oziroma po domovih, da so mnogi imeli

sicer sinove s seboj, ženski del družine pa v domačem kraju. Tako so boj za prevlado v čevljarjem poklicu, za razliko od zidarjev, dobili mestni in cehovsko organizirani čevljarji. K temu je pripomogel tudi razkol znotraj čevljarjev druge kategorije, in sicer na sezonske priseljence in stalno naseljene, ker so bili slednji dolžni plačevati davščine in pristojbine, ki jim jih je izterjal ceh, prvim pa se je vsemu temu uspelo izogibati.

Poleg omenjenih kategorij avtor predstavlja še nekatere posebne primere, kjer je prihajalo do izraza razlikovanje med mestnimi in ustaljenimi obrtniki ter začasnimi priseljenci. Iz celotnega okvira se jasno kaže socialni pomen diskriminante med prostorsko ustaljenostjo in začasnostjo. Ta dva pojma se tesno navezujeta na popolnoma drugačne družbeno-gospodarske potrebe in so zelo zakoreninjene v miselnosti stabilnega oziroma mobilnega prebivalstva. Kar zadeva metodološke in interpretativne aspekte, je avtor dobro izkoristil serialne vire, iz katerih je lahko črpal trdno kvantitativno podatkovno osnovo. Izkazuje pa se, kako težko in tvegano je točneje prodreti v dogajanje brez pritegnitve kvalitativnih virov. Kljub spretnemu obvladanju kvantitativnih informacij in povezovanju z izbrano kvalitativno dokumentacijo ostaja diskurz včasih precej površinski, nikakor pa površen. Avtor včasih tudi ne izkoristi dovolj doneskov tematskih mikroraziskav, nanašajočih se na območja, iz katerih so priseljenjski tokovi izvirali. Predvsem študije o selitvenem pojavu v hribovitem svetu ponujajo mnogo sugestij in deloma že izoblikovanih odgovorov na določena vprašanja o migracijskih strategijah, ki v avtorjevem razpredanju ostajajo na hipotetični ravni. S tem, da je pozornost razprave omejena na razmerje med doseljevanjem in delom oziroma poklici, je bralec prikrajšan za podrobnejšo obravnavo mnogoterih zanimivih aspektov, ki se nerazdružljivo prepletajo s predmetom opazovanja, kot na primer družinske strategije, družinska demografija in integracijski procesi. Kljub nedvomni metodološki in vsebinski vrednosti, s katero se delo postavlja enakovredno ob bok mednarodnim študijam te vrste, ostaja po svoje v marsičem nedorečeno, predvsem če pomislimo na njegovo monografsko obliko.

Aleksej Kalc

Raul Merzario: ADAMOCRAZIA. Famiglie di emigranti in una regione alpina (Svizzera italiana, XVIII secolo). Bologna, Il Mulino, 2000, 98 str.

Raul Merzario poučuje gospodarsko in družbeno zgodovino novega veka na milanski univerzi. Velja za enega največjih izvedencev za zgodovino hribovitih območij in gorskih družbenih skupnosti, ki jim je posvetil več monografskih študij, med njimi zelo odmevni deli //